

ЕКОНОМІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ*

Юрій МОСКАЛЬ

заступник директора науково-дослідницького центру
“Економіка вищої освіти”
Copyright © 2005

Економічна ідентичність розглядається як складова економічної самосвідомості особистості, виділяється її сутнісне наповнення, аналізуються структура і категоріальний апарат, досліджується взаємозв'язок економічного самоотождолення з іншими видами ідентичності. На підґрунті цієї соціально-психологічної проблематики вперше запропонована модель взаємозв'язку компонентів економічного Я людини, згідно з якою економічна поведінка останньої інтегрує у своїй процесно-змістовій інтенційності економічний статус, економічну та декларовану ідентичність.

У останнє десятиліття особливої актуальності набули дослідження особистісної економічної ідентичності (ЕІ) як самостійної психологічної проблеми. ЕІ має низку суттєвих відмінностей від інших видів ідентичності, що визначає специфіку її змісту, особливостей прояву і процесу формування. Передусім ЕІ – психологічна категорія, що відображає результат визначення людиною свого майнового становища в суспільстві. Її механізмом є соціальна категоризація у системі уявлень кожного громадянина про багатство і бідність. Теоретична одиниця аналізу ЕІ особи – елементи її вісакультурного ставлення-відношення до економічного довкілля. Важливість цілісного підходу до проблеми вивчення ЕІ та її компонентів зумовлена загальним теоретичним контекстом – провідною роллю економічної самосвідомості особи в концептуальній схемі визначення предмета економічної психології.

ЕІ розглядається нами як частина економічного Я людини, котре являє собою продукт економічної самосвідомості (рис.). Водночас ця ідентичність – це економіко-психологічна категорія, що характеризує самовизначення особистості у системі економічних відносин, щонайперше відносин власності, які визначають чи люди багаті, чи бідні, вільні чи соціально залежні, і є важливим регулятором економічної поведінки людини, відіграючи важливу роль у розумінні суті особис-

*Дослідження здійснене в рамках індивідуальної теми “Ідентифікація та ідентичність в українському суспільстві початку ХХІ століття” (Шифр: НДЦ-3.4-Ф), затвердженої Тематичним планом науково-дослідної та інноваційно-методичної роботи ІЕСО та НДЦ “Економіка вищої освіти” на 2005–2009 роки

тості: у їх сфері здійснюється її самореалізація, яка проявляється у діяльності і взаємостосунках. Відтак ставлення до власності репрезентується у психології людини і в особливостях її ЕІ [див. 5–7].

Усвідомлення людиною свого ставлення до власності – психологічна основа формування її ЕІ як процесу усвідомлення факту володіння власністю і власних можливостей, внутрішньої сили і вольових якостей. Визначальною рисою цього процесу є не лише усвідомлення індивідом реального факту володіння об'єктами власності, але і персональний запит, *психологічні межі власності*, тобто все те, що стосується внутрішнього формату його економічного Я.

Особливість процесу формування ЕІ полягає в тому, що вона є результатом *соціальної категоризації* (ідентифікації і диференціації) у двополярній системі уявлень про зміст економічних категорій “бідні – багаті”. Усвідомлення людиною свого майнового статусу і суб'єктивна оцінка величини доходів можливі тільки через співвідношення об'єктивного економічного стану людини з внутрішньою системою економічних координат (суб'єктивної шкали добробуту). Ця система – надійний орієнтир для оцінки власного матеріального становища, що стандартизує її. Соціальні нормативи стандартів життєвого рівня відображають реальну картину майнової диференціації населення, поляризацію суспільства за майновим станом, характеризують соціально-економічні тенденції розвитку суспільства, зокрема економічну ситуацію в країні. За допомогою механізму *оцінкового порівняння* людина визначає свою приналежність до групи, дає їй назву і приписує ознаки й у такий спосіб встановлює власний статус на *суб'єктивному континумі добробуту*. Так само відбувається категоризація груп, членами яких люди себе усвідомлюють, і тих, яких не вважають своїми.

Усвідомлення приналежності до майнової групи зумовлене суб'єктивними уявленнями особистості про диференціальні ознаки, а тому бере до уваги величину їх розбіжності при визначенні багатих і бідних. Відтак важливою характеристикою економічної самосвідомості є *ступінь поляризації суб'єктивної моделі* економічного добробуту людини. Останній тісно пов'язаний з таким параметром економічної самосвідомості індивіда, як *сила економічного Я*, в основі якої знаходиться самооцінка власної конкурентоздатності. Відтак ЕІ за своєю природою відмінна від інших її видів, передусім за особливостями свого спричинення. Вона ґрунтується на вітакультурних уявленнях народу про багатство і бідність, закріплених у буденній свідомості, тісно пов'язана із проявами відчуття соціальної справедливості й може виступати як регулятор соціальної поведінки особи, міжособистих і міжгрупових відносин [див. 1–4].

Слід розрізнити поняття ЕІ та *економічного статусу* (ЕС) особи. Останній характеризує матеріальне становище людини. ЕІ найчастіше не співпадає з реальним ЕС. Вона відмінна і від поняття “*декларованої ідентичності*” (ДІ), що встановлюється емпірично через оцінку індивідом свого матеріального положення. Особливістю ЕІ є її *економічне спрямування*, тобто зорієнтування на перспективу. Це

2 – економічний статус:

характеризує реальне матеріальне становище людини в суспільстві

1 – економічна ідентичність:

відображає результат самовизначення людиною свого майнового становища в суспільстві

4 – економічна поведінка:

спосіб господарювання як сукупність дій і вчинків та зовнішній прояв діяльності в системі економічних взаємостосунків

3 – декларована ідентичність:

суб'єктивна оцінка людиною свого матеріального становища в суспільстві

Рис.

Модель взаємозв'язку компонентів економічного Я людини

Щонайперше пов'язано з економічними очікуваннями і домаганнями особистості. Звісно, що у процесі зростання накопичень або матеріальних цінностей змінюються уявлення про їх суб'єктивну значущість. Це приводить до змін у соціальних стандартах поведінки. Особисті уявлення про власний ідеальний добробут у структурі засадничих життєвих орієнтацій людини задають як рівень особистого матеріального добробуту, так і досконалість та гуманність вітакультурних цінностей суспільного утвердження. У цьому випадку ЕІ не має постійної, незмінної віднесеності до конкретної групи, приміром як етнічна ідентичність. Отож ЕІ індивіда – результат процесу активного вибору особистістю свого членства у певній соціальній групі. Вона репрезентує індивідуальну позицію у системі економічних відносин з суспільством, іншими людьми, а тому змінна упродовж життя.

1. Журавлев А.Л., Журавлева Н.А. Влияние субъективного экономического статуса на экономическое сознание личности // Социально-психологическая динамика в условиях экономических изменений. – М.: ИП РАН, 1998. – С. 221–245.

2. Москаль Ю. Вітакультурне обґрунтування сучасної цивілізаційної ідентичності // Інститут експериментальних систем освіти: Інформаційний бюлетень. – Випуск 4. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – С. 27–28.

3. Позняков В.П. Психологические отношения субъектов экономической деятельности. – М.: ИП РАН, 2000. – 186 с.

4. Фурман А. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

5. Хащенко В.А., Шибанова Е.С. Представления о богатом и бедном человеке в различных социально-экономических группах // Современная психология: состояние и перспективы исследования. – М.: ИП РАН, 2002. – Ч. 2. – С. 332–346.

6. Хащенко В.А. Социально-психологический подход к анализу экономического самосознания личности // Ежегодник рос. психол. общества. Материалы III Всерос. съезда психологов. – 25–28 июня 2003 г. – СПб., 2003. – Т. 8. – С. 164–168.

7. Хащенко В.А. Экономическая идентичность личности: психологические детерминанты формирования // Экономическая психология. – 2004. – Т. 25, №5. – С. 32–49.

Надійшла до редакції 29.03.2005